

Geworpen in de wereld

Waarom is er iets en niet veeleer niets.
Martin Heidegger (1889 – 1976)

Bram Zoon

‘Een klassieker in de Nederlandse filosofie’ lees ik op de achterflap. Een tijdje heb ik nu in *Heidegger, Denken en danken, Geven en zijn* gelezen en gebladerd, maar halverwege ben ik gestopt. Het is tijd voor een adempauze; later zal blijken dat er geruime tijd overheen gaat voor ik het weer ter hand neem.¹

Martin Heidegger! Een filosoof met een zeldzame denkkraft en unieke wijsheid, iemand die al geruime tijd een bijzondere aantrekkingskracht op me uitoefent. Het vermoeden dat deze niet onomstreden denker een van de oorspronkelijkste filosofen van de twintigste eeuw is, heeft zich dan – in weerwil van publicaties over zijn sympathieën – van me meester gemaakt. Zijn raadselachtige, duistere taal en glasheldere betoogtrant hebben me vanaf het moment dat ik IJsselings boek ter zijde leg niet meer losgelaten.

Vol ongemak vroeg ik me af: heb ik er eigenlijk wel wat van begrepen? Veel te gehaast nam ik me voor om te schrijven over mijn schaarse leeservaringen. Ik ging er nietsvermoedend vanuit dat ik, als vanzelf, zou doordringen tot zijn *analyse van het menselijke bestaan*. Mocht en kon ik daar – ook nu weer – op vertrouwen? Neen! Bij nader inzien kon dat niet, ik had volledig buiten de waard gerekend. Het liep geheel anders dan ik had kunnen voorzien.

Eerst moest ik omtrekkende bewegingen maken voordat ik me überhaupt kon gaan verdiepen in zijn teksten. Zo legde ik na enige tijd zoeken de hand op *Heidegger en zijn tijd*, een biografie van Rüdiger Safranski.² Ooit las ik van zijn hand de biografie over Schopenhauer waarmee hij mijn ogen voor zijn metafysica opende; ditmaal deed hij dat ook – in meer of mindere mate – voor Martin Heideggers ontologie of zijnsleer.

Ik voelde me net als de stervelingen in de grot van Plato: ik zag alleen maar schaduwen van de dingen zonder een vermoeden van het bestaan van de dingen zelf. Weinig zachtzinnig werd ik uit mijn dromen gewekt. Al lezende, met horten en stoten, realiseerde ik me wat beter de bijzondere strekking van zijn ‘denken’ en ging dit in me leven. Zodoende leerde ik opnieuw een oude les en deze luidt:

Wie niet kan wachten, “zich vervelen” zoals het nu heet, kan niet echt het belangrijke ontvangen.³

Of anders geformuleerd:

---

¹ Samuel IJsseling – *Heidegger: Denken en danken. Geven en zijn*, 2015.

² Rüdiger Safranski – *Heidegger en zijn tijd*, 2000.

³ Zie: Awee Prins die De Dijn citeert in diens: *Uit verveling*, 2010, pag. 390.

*Het gaat erom dat je leert vertrouwen op de dingen die komen gaan, dat je jezelf uit handen durft te geven. Onbedekt weerloos durft te zijn, de paniek leert beteugelen. Afwachten, volhouden en uithouden. Geduldig worden, uitstellen, niet doen.*⁴

Onderwerpen die veel van ons vergen moeten we bijna altijd tijd en ruimte schenken opdat ze ook buiten onze wil om in ons groeien, zich in ons verwerkelijken. We moeten niet alleen maar cognitief bezig zijn maar ook de desoriëntatie aandurven en doorwerkingen afwachten. Op een soortgelijke wijze heb ik me in de afgelopen tijd – naast de raadpleging en bestudering van (bron)teksten – Heideggers gedachtengoed min of meer eigen gemaakt.

Deze bijzondere denker doet een geheel ander beroep op ons denken dan we gewoonlijk van filosofen gewend zijn. Zo bestaat bij hem het onderscheid tussen *object* en *subject* niet langer, het accent ligt op de ondervinding. Leven bevindt zich niet *daar*, buiten ons, maar *hier* in ons, wij zijn het zelf. Het aloude adagium *Cogito ergo sum* (ik denk dus ik ben) van Descartes (1596 – 1650) is bij hem in meer of mindere mate verdampt, opgelost.

Heidegger is niet tegen dit denken van Descartes. ‘Zijn bezwaar richt zich hierop dat de mens zichzelf in deze optiek ziet als een instantie die de werkelijkheid schraagt en het centrum vormt van deze zelfde werkelijkheid. Heidegger beschouwt deze zelf-inschatting als een daad van overmoed die mensen doet geloven dat zij de werkelijkheid kunnen toe-eigenen.’⁵

Misschien is dit laatste meteen wel de kern van alles waar het hier om draait, wij moeten van Heidegger niet een heilsleer of aanwijzingen verwachten over hoe wij ons leven en onze toekomst naar onze hand kunnen zetten. Een dergelijk drogbeeld wijst hij steeds en met nadruk van de hand.

Naast onze eindigheid, speelt het bewegelijke, het blijvende (het wezenlijke) door alle tijden bij hem een zwaarwegende rol. Daarnaast heeft zijn *Er-zijn* een prominente en centrale plek in zijn filosofie, maar daarover straks meer.

Ik besef nu beter het belang van zijn uitspraak: ‘Het heden uitstaan, zonder in de toekomst of in het verleden te vluchten.’⁶ Het lijkt daarbij alsof hij ons bewust wil maken van onze basale gemoedstoestand, hoe deze ons leven kleurt en onze waarnemingen en gedachten beïnvloedt. Heideggers denken vangt aan bij deze stemming, hij bekritiseerde de filosofie die uitgaat van gedachten, dat belang of die relativering maakt zijn werk voor mij al zo bijzonder en uniek.

‘In werkelijkheid’, zegt Heidegger, ‘begint zij (de filosofie) met een stemming, met verbazing, angst, bezorgdheid, nieuwsgierigheid, jubel.’⁷ ‘De stemming overvalt. Zij komt niet van “buiten” en evenmin van “binnen”, maar rijst als wijze van in-de-wereld-zijn op uit dit in-de-wereld-zijn zelf.’⁸

De betekenis van dit ‘deelnemend beseffen’ is te belangrijk om aan ons voorbij te laten gaan. Het roept ons op om onze onverschilligheid tegenover de dingen – die ‘kleurloze onbestemde stemming’ zoals Heidegger dat noemde – onder ogen te zien en onze neiging om dit te ontvluchten te ‘doordenken’.

---

⁴ Bram Zoon – *De illusie van de zelfbepaling*, 2015, pag. 127.

⁵ Bron: H. van Kampen – *Heideggers Dasein en de mechanica van de levende natuur*, 2005, pag. 48.

⁶ Awee Prins – *Uit verveling*, 2010, pag. 496.

⁷ Ibid., pag. 15.

⁸ Bron: Martin Heidegger – *Zijn en tijd*, 2013, § 29, pag. 182.

Geworpen in de wereld

Het draait hier om de vraag hoe iets aanwezig is en naar voren komt, verschijnt, hoe wij in de wereld zijn geworpen.⁹ ¹⁰ Op welke wijze bejegenen wij de werkelijkheid?

‘Het menselijke bestaan is geworpen en het zijn heeft zich als last geopenbaard, want: heeft ooit een menselijk bestaan er als zichzelf vrij over beslist, en zal het er ooit over kunnen beslissen of het al dan niet in het “bestaan” wil komen?’¹¹

Ons ‘in de wereld zijn’ onttrekt zich aan het alledaagse structurerende en om dit verborgen zijn op het spoor te komen dienen een stap terug te zetten in ons denken, niet vooruit zoals we in ons gewone – oplossende – leven gewend zijn. In die vertrouwde vorm is de kans groot dat we ons wezen overslaan, vergeten of kwijtraken. Dit overwegen is een gewaarworden van ons wezen, een daar in verblijven en ons er (op een uiteenzettende wijze) mee verstaan.

De voor de hand liggende stap naar voren gaat nog te zeer uit van een be-grijpende ik, een overmeesterende ik die de wereld en de dingen opvordert of opeist, terwijl de stap terug uitgaat van de herkenning van ons wezen.¹² We kunnen dit niet naar onze hand zetten. Het verwerkelijkt zich in ons, het realiseert zijn eigen zichtbaarheid en tastbaarheid. Het wordt ons gegeven, het komt of valt ons toe, het is ‘genade’.

Aan ons in de wereld zijn gaat iets vooraf, iets waarin we willoos zijn aangeland. Het is een wereld die leeg en weerbarstig is en die we geneigd zijn te ontwijken of die ons ontglipt. Wij begaan een cruciale denkfout door onze wereld met deze wereld – met haar andere ‘wetten’ – te vereenzelvigen.

Ik wil er ervan uitgaan dat dit niet van buitenaf bestudeerd kan worden. Ik maak deel uit van de vraag en kan niet uit deze cirkel stappen om er van buiten tegen aan te kijken.¹³ Het is de vraag of dit ‘tekort’ nog wel moet worden overwonnen of dat dit in het alledaagse, in onze onvolkomenheid kan worden teruggevonden? Moet deze broosheid niet het uitgangspunt voor ons denken zijn en

---

⁹ Aanwezig zijn, uit de verborgenheid in de aanwezigheid (onverborgenheid) brengen. Als iets verborgen is wordt verondersteld dat het er al is. Heidegger zegt: ‘Voordat wij een tafel kunnen waarnemen als deze of gene tafel, moeten wij al tevoren vernomen hebben, dat er zoiets *is* als *aanwezig zijn* (dat eraan vooraf gaat).’ Of zonder duisternis geen licht.

¹⁰ Heidegger keert de relatie [met nadruk] om: aan het verschijnen van de dingen toont de mens wat hij is. De mens is niet allereerst subject, dat is hij eigenlijk nooit. Hij vertoeft bij de dingen, hij is letterlijk een *Da-sein*: een *ginds-zijn*, bij de dingen. In de wijze waarop de dingen verschijnen, in die wijze is de mens. Is de mens bij Kant een subject te noemen, bij Heidegger ligt het zogenaamde subjectieve bij de dingen. [...] Elke mens *is* zijn wereld. [...] Nog anders gezegd: wie ’s mensen bestaan wil leren kennen, vindt geen baat in het bestuderen van zijn hersenen: daar ligt slechts de voorwaarde – de computer – van zijn menselijk bestaan.’ Bron: Jan Hendrik van den Berg – *Op het scherp van de snede*, 2013.

¹¹ Rüdiger Safranski – *Heidegger en zijn tijd*, 2000, pag. 16.

¹² Wij hebben vergeten de vraag naar het zijn te stellen en dat feit zijn we bovendien vergeten. Heidegger spreekt van een tweevoudige of dubbele ‘zijnsvergetelheid’. Hij wil door middel van een *fenomenologische analyse* licht werpen op de ‘zin van zijn’. Een van de belangrijkste verdiensten van de fenomenologie is, dat zij de zogenaamde subject-object scheiding te boven komt. De mens bevindt zich niet als een geïsoleerd subject tegenover de objectieve wereld, maar is altijd al ‘in-de-wereld’. Vanuit deze traditie zegt Heidegger niet *ik denk*, maar *het denkt in mij*.

¹³ Jacob van Sluis – *Leeswijzer bij Zijn en tijd van Martin Heidegger*, 2013, pag. 5.

is dit nog wel ‘denkend’ te benaderen? Denken is hier niet langer nadenken, het is het wekken en verblijven in een gestemdheid ‘[...] waarin “ik” (het stellende ego) niet langer “ik” kan blijven.’¹⁴

Leven zonder waarom

Wij kunnen bijna niet meer zonder ‘waarom’ leven, het laten van het zijn of de dingen is een schier onmogelijke opgave geworden. Wij zeggen nog wel ‘leven en laten leven’ maar het is leeg en stelt niet veel meer voor. Waarom? Omdat het, betrekingsloze, *Er-zijn* voor ons vreemd en bedreigend is (geworden). Wij kunnen er alleen nog maar over praten en realiseren ons onvoldoende wat dit voor ons betekent. Dit laatste geldt evenzeer voor mij. Ook ik moet me herhaaldelijk uit de valstrik bevrijden door niet eenzijdig over Heideggers filosofie te blijven praten en te schrijven. ‘Wij geven [als we niet uitkijken enkel] theoretische verhandelingen over Heideggers niet theoretische denken.’¹⁵

Het is hier de vraag of dit ‘tekort’ nog wel moet worden overwonnen of dat dit in het alledaagse, in onze onvolkomenheid kan worden teruggevonden? Moet deze broosheid niet het uitgangspunt voor ons [mijn] denken zijn en is dit nog wel ‘denkend’ te benaderen? Denken is hier niet langer nadenken, het is het wekken en verblijven in een gestemdheid ‘[...] waarin “ik” (het stellende ego) niet langer “ik” kan blijven.’¹⁶

Toch zal de praktijk dusdanig zijn dat dit zijnsverstaan het onderspit delft, doelmatigheids-overwegingen blijven de boventoon voeren en houden ons daardoor onvrij. Dit geldt ook voor de snel uitbreidende medische mogelijkheden en -testen: deze gaan een eigen leven leiden en hierdoor wordt er automatisch voorrang verleend aan deze overwegingen.¹⁷ Het verontrustende schuilt hierin dat wij deze wereld niet meer buiten haar eigen taal te berde kunnen brengen, we hebben het overzicht verloren. Wij menen vrij te zijn, maar in werkelijkheid zijn wij geketenden, gemanipuleerden van de ons omringende – opvorderende – tijd. Welke schokken, welke inspiraties, of ‘tegenwerpingen’ zijn nodig om door dit pantser van onwetendheid te breken? En zijn wij nog wel in staat om een dergelijke bevlogenheid op te brengen en van wie moet dat uitgaan, van Heidegger?

Een andere, hiermee nauw samenhangende kwestie is de wijze waarop de teksten van Heidegger moeten worden gelezen, wat een mogelijke verklaring vormt voor veel verwarring. Laat ik deze confusie hier dan ook proberen te verduidelijken.

---

¹⁴ Ibid., pag. 5.

¹⁵ Th.C.W. Oudemans – *Heidegger: een ontzetting, of: hoe Sein und Zeit te lezen*, augustus 2016. In het eerste kwartaal van 2017 heb ik deze internetpublicatie gedownload en geraadpleegd. Ditzelfde geldt ook voor mijn andere verwijzingen naar dit document in deze en volgende hoofdstukken.

¹⁶ Ibid., pag. 5.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld Marli Huijter over de zich opdringende DNA-testen: ‘Wil je dat wel weten?’, in: *Trouw*, 15 april 2017. Ze stelt de vraag: ‘Omarmen we het lot of gaan we de strijd met ons lijf aan?’

Heidegger lezen en ondergaan

Het is niet onbegrijpelijk dat we ons – in het licht van de hierboven aangegeven denkfout – verontrust gaan afvragen vanuit welke gewoonten en impulsen we eigenlijk gewend zijn om te denken over het menselijke bestaan. Heidegger wijst op twee wijzen van denken. De eerste is de natuurlijke instelling, het gericht zijn op de objecten van de waarneming, het rekenende – opeisende – denken. De tweede: ‘(...) is die eigenaardige omkering van de blik waardoor het denken oog krijgt voor zichzelf en zijn eigen inhoud.’¹⁸ Dit noemt Heidegger het ‘bezinnende denken’.

Ontisch en ontologisch

Laten we iets dieper ingaan op het rekenende en het bezinnende denken zoals Heidegger deze twee vormen van overwegen onderscheidt. In het eerste geval is er sprake van het *ontische* en in het tweede geval van het *ontologische* waarnemen of denken. De uitdrukking ontisch duidt op alles wat er is. Het ontologische wijst op het nieuwsgierige, verwonderde, verschrikte denken over het feit dat ik er ben. Het eerste vat de werkelijkheid op als iets dat van buitenaf bestudeert kan worden, het tweede neemt als uitgangspunt dat de werkelijkheid, het leven, alleen maar vanuit de voltrekkingszin begrepen kan worden.

Deze laatste vaststelling en dat dient hier te worden benadrukt, heeft niet te voorziene consequenties voor onszelf, voor de wijze waarop we deelnemen, hoe wij bij onszelf te rade gaan en bij de anderen stilstaan. Het heeft ook grote gevolgen voor de wijze waarop we Heideggers ontologische teksten dienen te benaderen.

Voor de behandeling van de zijnsvraag is een ontologisch perspectief het meest geëigende, dit ‘domein’ wordt niet gedomineerd door onze dagelijkse wereld waarin de ‘economische rationaliteit’ de boventoon voert. Met nadruk wil ik hier zeggen dat Heidegger het ene denken *niet* boven het andere plaatst, dat doet hij uitdrukkelijk niet. Hij zegt: ‘Het rekenende denken is geen bezinnend denken, geen denken dat nadenkt met betrekking tot de zin die in alles heerst wat er is. Zo zijn er dan twee soorten van denken die beide telkens op hun manier gerechtvaardigd en nodig zijn: *het rekenende denken* en het *bezinnende nadenken*.’¹⁹

Dit betekent het volgende: als we op een ontische wijze Heideggers teksten raadplegen slaan we de plank mis. We passen – aldus Oudemans – proposities uit het stellende denken toe op een gebied dat daaraan niet gebonden is. Het werk van Heidegger vraagt ons om terughoudend te zijn, niet om het onmiddellijk te interpreteren en te beoordelen. Als we dat wel blijven doen, maken we er aanspraak op dat zijn standpunten voor ons toegankelijk zijn en dat we daar het onze over kunnen zeggen, ventileren. Dit impliceert dat we [zonder enig voorbehoud] weten wie we zijn en waar we staan. Ons wezen behoort ons toe – hoe zouden we anders kritiek kunnen leveren?²⁰ Als het denken van Heidegger ons iets leert is dat niet het geval, zonder dat we het (voldoende?) in de gaten hebben zijn we zelf in het geding. Deze bijzondere wijze van denken is het derde punt dat ik

---

¹⁸ Rüdiger Safranski – *Heidegger en zijn tijd*, 2000, pag. 86.

¹⁹ Bron: H. van Kampen – *Heideggers Dasein en de mechanica van de levende natuur*, 2005, pag. 142.

²⁰ Naar: Th.C.W. Oudemans – *Heidegger: een ontzetting, of: hoe Sein und Zeit te lezen*, augustus 2016, pag. 1- 3. ‘Degene die het ontologische met het ontische (en omgekeerd) te lijf gaat is als [...] degene die in de epoche van het atheïsme de God van Pascal tegen de God van de filosofen uitspeelt: zijn spel is voorbij voor het begonnen is – overigens net als het spel van zijn tegenstander, de voorvechter van het atheïsme.’

ter sprake zou willen brengen. Ik wil dit aan de hand van een beeld alvast proberen te verduidelijken.

Denken

Er is namelijk iets met ons denken – als zodanig – aan de hand. Het onderscheid tussen de beide denkwerelden wil ik hier aanzetten, ik geef het voorbeeld van de arts die bemerkt dat zijn geneeswijze geen effect sorteert, hij wordt dan uitgenodigd om de ontmoeting, het ontologische, met zijn patiënt voorrang te geven boven zijn ontische wijze van (be-)handelen. Niet om alsnog zijn gelijk over een andere boeg, voor zijn handelen, te halen, maar als een voltrekking.²¹ Een dergelijke situatie vraagt van zowel arts als patiënt om zich te ontgrendelen, op een wijze dat er licht ontstaat en valt op de onderliggende problematiek, zonder dat men weet of dit succes of effect zal sorteren. Een zoekend en luisterend gebeuren waarbij beiden de openheid naar het geheim doorstaan. Het is deze ondervinding, die hernieuwd vertrouwen schenkt en tot dankbaarheid stemt.²²

Zijn we wel vrij?

Toch zal de praktijk dusdanig zijn dat dit zijnsverstaan het onderspit delft, doelmatigheids-overwegingen blijven de boventoon voeren en houden ons daardoor onvrij. Dit geldt ook voor de snel uitbreidende medische mogelijkheden en -testen: deze gaan een eigen leven leiden en hierdoor wordt er automatisch voorrang verleend aan deze overwegingen.²³ Het verontrustende schuilt hierin dat wij deze wereld niet meer buiten haar eigen taal te berde kunnen brengen, we hebben het overzicht verloren. Wij menen vrij te zijn, maar in werkelijkheid zijn wij geketenden, gemanipuleerden van de ons omringende – opvorderende – tijd. Welke schokken, welke inspiraties, of ‘tegenwerpingen’ zijn nodig om door dit pantser van onwetendheid te breken? En zijn wij nog wel in staat om een dergelijke bevlogenheid op te brengen en van wie moet dat uitgaan, van Heidegger?

© Bram Zoon (2017)

---

²¹ ‘De apollinische ethiek is hippocratisch: een ethiek van terughoudendheid en prudentie. De natuur moet het werk doen. In geval van twijfel, niet handelen (in dubio, abstine). En vooral: niet doden, niet schaden. Een passieve geneeskunde. Het advies aan de patiënt luidt, op reis te gaan, het optimale, afgestemde dieet te volgen, het juiste klimaat op te zoeken. De apollinische arts adviseert.’ Bron: Hub Zwart – *Denkstijlen*, 2005, pag. 182.

²² ‘Dit is [de] medische magische ethiek. De arts [wordt] een weldoener, met slechts één techniek, charisma, dat wil zeggen suggestie. De deugdzame patiënt weet te wachten.’ Bron: Hub Zwart – *Denkstijlen*, 2005, pag. 182.

²³ Zie bijvoorbeeld Marli Huijter over de zich opdringende DNA-testen: ‘Wil je dat wel weten?’, in: *Trouw*, 15 april 2017. Ze stelt de vraag: ‘Omarmen we het lot of gaan we de strijd met ons lijf aan?’